

Tytuł pracy Ks. Pazery implikuje zanurzenie w nauczaniu Jana Pawła II, którego przepowiadanie było wielkim wezwaniem do nowej ewangelizacji. Jawi się w związku z tym niedosyt odniesień do bogactwa nauczania Ojca świętego. Brakuje jej także konkretnych wskazówek, które nie są jedynie teorią, ale owocem doświadczenia w głoszeniu słowa Bożego.

Praca Ks. Pazery może stać się cenną pomocą tak dla uczących homiletyki, studentów teologii, a także innych, zatroskanych o piękno i głębię słowa mówionego w Polsce, nie tylko na ambonie. Jest teoretycznym wskazaniem, które stanie się twórczym materiałem do kształtowania sług Słowa.

*Ks. Jerzy Swędrowski*

**Ks. Andrzej Zelek SAC, *Czym jest świętość? Świętość chrześcijanina w świetle pism głównych założycieli Prymasowskiego Instytutu Życia Wewnętrznego – ks. Antoniego Słomkowskiego, o. Bernarda Przybylskiego OP i ks. Eugeniusza Werona SAC, Apostolicum, Zabki 2005, ss. 376.***

Zagłębiając się w bogatą polską spuściznę piśmienniczą odnośnie do życia duchowego, swoją uwagę Autor skierował ku poglądom głównych założycieli Prymasowskiego Instytutu Życia Wewnętrznego. Zapoznając się z bogactwem ich nauki, zadając sobie pytanie: jak należy rozumieć świętość chrześcijanina według wspomnianych teologów?

Ks. A. Słomkowski, główny twórca PIŻW, był kapłanem diecezji gnieźnieńskiej; w latach 1944-51 był rektorem KUL-u, a zarazem jego odnowicielem; za obronę katolickiej tożsamości uczelni represjonowany przez władze komunistyczne i więziony; założyciel pierwszej w Polsce Katedry Teologii Ascezyjno-Mistycznej w KUL (1957); powołał do istnienia świecki Instytut Chrystusa Króla i Maryi Matki Królowej; był również powszechnie cenionym rekolekjonistą.

O. B. Przybylski, dominikanin, teolog i duszpasterz; redaktor miesięcznika „Szkoła Chrystusowa” i licznych publikacji naukowych; prowincjał Dominikanów; przewodniczący Konsulty Wyższych Przełożonych Zakonów Męskich; twórca Instytutu Tomistycznego; członek licznych komisji Episkopatu Polski; w badaniach naukowych koncentrujący się przede wszystkim wokół tematów mariologicznych oraz teologii życia wewnętrznego.

Ks. E. Weron, pallotyn, rektor WSD w Ołtarzewie; prowincjał Pallotynów; był wieloletnim członkiem Komisji Episkopatu ds. Apostolstwa Świeckich oraz redaktorem Biuletynu Teologii Laikatu w „Collectanea Theologica”; współpracował z redakcją „Encyklopedii Katolickiej” KUL; ponadto był redaktorem wielu pozycji książkowych; prowadził redakcję wielkiej serii wydawniczej „Dzieła

Wszystkie Jana Pawła II"; w latach 1983-1989 był pierwszym przewodniczącym Sekcji Duchowości Teologów Polskich; podejmował rozległą pracę dydaktyczną i wychowawczą.

Podjęty temat rozprawy ks. A. Zelek opracował w oparciu o istniejące źródła autorów – wydane drukiem, jak również te nie opublikowane. Podstawowym materiałem są pozycje książkowe autorów (ks. A. Słomkowski, ks. E. Weron), artykuły naukowe (ks. A. Słomkowski, o. B. Przybylski, ks. E. Weron), maszynopisy (ks. A. Słomkowski, o. B. Przybylski), szkice kazań oraz czytanki na maj i październik (o. B. Przybylski).

Najpoważniejszą pozycją wykorzystywaną w niniejszym opracowaniu jest skrypt ks. A. Słomkowskiego „Teologia życia wewnętrznego”. Został on przygotowany do druku w 1971 r., a liczy 924 strony. Podstawową ideą w koncepcji teologii życia wewnętrznego w omawianym dziele jest Boży plan zbawienia człowieka zrealizowany w Misterium Zbawiciela. Kolejnym źródłem, które zostało wykorzystane przy omawianiu zagadnienia świętości chrześcijanina, jest książka „Ku doskonałości”. Dzieło to napisane w ujęciu tomistycznym ukazuje świętość jako udział w życiu Bożym. Wykorzystane zostały także inne pozycje książkowe autora, w których można odnaleźć zagadnienia dotyczące bezpośrednio świętości człowieka, bądź które stanowią uzupełnienie tematu.

Wykorzystana w niniejszej pracy bibliografia o. B. Przybylskiego obejmuje jeden maszynopis, liczne artykuły naukowe oraz szkice kazań i czytanki. Ważną pozycję zajmuje maszynopis „Współczesne kierunki w teologii życia wewnętrznego” (Warszawa 1972) będący owocem wykładów w PSŻW. O. B. Przybylski w związku i jednocześnie rzeczowy sposób, opierając się przede wszystkim na nauce Soboru Watykańskiego II, przedstawił charakterystyczne cechy współczesnej autorowi teologii życia wewnętrznego oraz pewne zastrzeżenia dotyczące omawianego zagadnienia.

Spśród bogatej spuścizny pisarskiej ks. E. Weron, autor niniejszej pracy wybrał jedynie te, które wiążą się z tematem dysertacji. Są to pozycje książkowe i artykuły naukowe. Z książek autora na pierwszy plan wysuwają się: „Kierownictwo duchowe” (Poznań-Warszawa 1983) oraz „Teologia życia wewnętrznego ludzi świeckich” (Poznań-Warszawa 1980). W obydwu pozycjach w całościowy sposób ujęte są omawiane zagadnienia. Choć autor nie rości sobie by uznawać je za podręczniki, to jednak bez wątpienia wpisały się one na stałe w polską teologię duchowości. Kolejne trzy pozycje książkowe to: „Dojrzałość chrześcijanina. Dary i owoce Ducha Świętego” (Ząbki 2003), „Modlitwa chrześcijanina” (Poznań 2002) i „Szczęście chrześcijanina. Droga Ośmiu Błogosławieństw” (Ząbki 2004). Dzieła te są cenne, gdyż dogłębnie poruszają zagadnienia związane ze świętością człowieka.

Praca doktorska składa się z pięciu rozdziałów. Przedmiotem analizy pierwszego rozdziału jest pytanie o istotę świętości chrześcijanina. Z tej racji najpierw została ukazana natura świętości, następnie powołanie do świę-

tości w jego ogólnym i szczegółowym ujęciu, po czym przedstawiony został trynitarny wymiar świętości. Następnie Autor ukazuje zjednoczenie mistyczne jako szczytowy wymiar świętości. Na koniec poruszony został temat świętości Kościoła i świętości świętych. W rozdziale drugim Autor ukazuje człowieka w jego pierwotnej świętości, jako stworzenia na obraz i podobieństwo Boże, a zarazem obdarowanego licznymi darami. W dalszej części przedstawia upadek grzechowy człowieka oraz zdolność powrotu na drogę świętości dzięki odkupieńczym zasługom Chrystusa. Następny rozdział, to analiza nadprzyrodzonych podstaw świętości, czyli składowych elementów świętości ontycznej. Najpierw Autor zwrócił uwagę na skutki chrztu świętego. Następnie zaprezentował doniosłość działania łaski uświęcającej, nieodzowność posiadania cnót teologalnych i moralnych. Na zakończenie poddaje omówieniu uświęcające znaczenie darów Ducha Świętego. Czwarty rozdział dotyczy maryjnego wymiaru świętości. Wynika to z faktu, iż autorzy widzą konieczność odniesienia życia i świętości chrześcijańskiej do Matki Bożej. W ostatnim rozdziale starał się wskazać na te środki, które są nieodzowne w procesie duchowego rozwoju. I tak, na szczególną uwagę zasługują: sakramenty, zwłaszcza Eucharystia i pokuta, modlitwa, praktykowanie rad ewangelicznych, kierownictwo duchowe, dobrowolna asceza, kult Osób Boskich, podejmowanie wysiłków apostoelskich oraz wykonywanie codziennej powinności pracy.

Chociaż autorzy poruszali się w teologii, to jednak każdy z nich – jak uważa ks. Zelek – miał nieco odmienne przygotowanie teologiczne i w związku z tym prowadził swoje badania teologiczne zgodnie z własnym przygotowaniem, jak również z zainteresowaniami naukowymi. Ważnym elementem stała się współpraca w ramach PIŻW, co pozwoliło im na spotkanie teologiczne w ramach właściwych dla teologii duchowości.

Wielką zasługą Autora jest uwiecznienie nauczania teologów w tradycji Pisma Świętego oraz nauki Kościoła. Twórcy Instytutu bardzo często odwołują się do nauczania Pisma św. zarówno Starego jak i Nowego Testamentu. Przytaczane fragmenty biblijne przeważnie służą jako punkt wyjściowy do podjęcia analizy omawianych zagadnień (np. fakt stworzenia pierwszych ludzi jako fundament życia rodzinnego, co ukazuje ks. A. Słomkowski i o. B. Przybylski), bądź stanowią ważne potwierdzenie poruszanych problemów (np. uzasadnienie uświęcającego znaczenia kierownictwa duchowego, co podają ks. A. Słomkowski i ks. E. Weron)(s. 346). Autorzy odnoszą się również do bogatej Tradycji duchowej Kościoła, zwłaszcza do klasycznych mistrzów teologii. Spośród obfitej grupy autorów, na których powołują się, na pierwszym miejscu należy wyliczyć: św. Tomasza z Akwinu, św. Augustyna, św. Franciszka Salezego, św. Ireneusza z Lionu, św. Bernarda z Clairvaux. Ważnymi autorami, na których często opierają swe poglądy założyciele, są także: św. Jan od Krzyża, św. Teresa z Avili, św. Teresa od Dzieciątka Jezus, św. Wincenty Pallotti. Dzie-

ki temu doktryna twórców zawsze jawi się jako nauka głęboko osadzona w oficjalnym nauczaniu Kościoła. Ilustracją tego są słowa ks. A. Słomkowskiego, który powtarzał, aby zawsze nauczać tylko tego, co Kościół uczy, ale jednocześnie by była to doktryna całościowa i dogłębna. Jest to niezmiernie ważne przypomnienie dla współczesnej teologii, która zawsze powinna być zanurzona w ramach oficjalnej nauki Kościoła.

Należy podkreślić, iż badania naukowe założycieli PIŻW były pionierskie w Polsce, gdy chodzi o duchowość. Jako jedni z pierwszych zajęli się teologią duchowości po II wojnie światowej na tak wielką skalę, a zarazem w jej wielowątkowym ujęciu. Prezentowane w dysertacji poglądy autorów charakteryzują się niepomiarłą wnikliwością, adekwatnością i solidnością. Wynika to przede wszystkim z doskonałej znajomości podejmowanych zagadnień, a zwłaszcza z dogłębnego zrozumienia wielowiekowej, oficjalnej nauki Nauczycielskiego Urzędu Kościoła, na którą autorzy bardzo często powołują się, bądź co stanowiło punkt wyjścia do przeprowadzenia analizy podejmowanych problemów.

Ważną rzeczą w pracy ks. Zelka jest podkreślenie, iż założyciele często korzystali z tekstów posoborowych teologów zachodnich, głównie niemieckich i francuskich, jak również łacińskich, które ze względu na sytuację polityczną były zupełnie niedostępne w Polsce. Przykładowo, ks. A. Słomkowski chociaż żył w skromnych warunkach w Kaniach k. Warszawy, posiadał jednak stosunkowo dobrze wyposażoną bibliotekę teologiczną. Znajdowały się tam niemalże wszystkie klasyczne dzieła teologiczne zachodnich autorów, m.in.: R. Garrigou-Lagrange'a, G. Thilsa, K. Rahnera, Y. Congara. Istotne miejsce zajmowała w tejże bibliotece również „Suma teologiczna” św. Tomasza z Akwinu w języku łacińskim. Doskonała znajomość teologii zachodniej wynikała również z faktu podjętych studiów w Rzymie i Strasburgu. Ponadto autorzy uczestniczyli w międzynarodowych spotkaniach teologicznych. Brali również udział – zwłaszcza o. B. Przybylski – w licznych kongresach i sympozjach w wielu krajach, jak również przybliżali polskiemu odbiorcy osiągnięcia światowej teologii, m.in. poprzez recenzje czy tłumaczenia zachodnich teologów. Można zatem twierdzić, iż wielkość autorów polega na umiejętnym łączeniu nauki soborowej ze współczesną myślą teologiczną, zwłaszcza odwołującą się do czołowych teologów Zachodu.

Opracowana doktryna świętości chrześcijanina – według założycieli PIŻW – charakteryzuje się, jak już wspomniano, głębokim rysem soborowym. Wynika to bowiem z faktu, iż zdecydowana większość piśmiennictwa autorów dotyczącego omawianego zagadnienia powstała po zakończeniu Vaticanum II. Często były to, na gruncie teologii w Polsce, pionierskie komentarze doktryny soborowej. Jednak nie było to proste referowanie doktryny Soboru, lecz założyciele starli się zgłaszać śmiało postulaty. Przykładowo, ks. E. Weron w nowatorski sposób rozwijał zagadnienie, jak należy rozumieć powołanie do świę-

tości człowieka świeckiego, bądź też jak wielkie znaczenie ma uświęcanie się człowieka poprzez apostołstwo, praktykę rad ewangelicznych czy wykonywanie codziennych obowiązków.

Znakomicie ks. Zelek ukazuje w myśli autorów dynamikę rozwoju świętości chrześcijanina. Wychodząc od prostego stwierdzenia, iż człowiek rozwija się fizycznie, założyciele nauczają, iż nieodzowny jest również rozwój życia duchowego. Mówiąc o szczytach życia duchowego, zwłaszcza ks. A. Słomkowski wyodrębnia dwa ujęcia tego problemu: od strony Boga, czyli zjednoczenie mistyczne oraz od strony człowieka, czyli moralną postawę człowieka, z którą wiąże się kwestia cnoty heroicznej. Jednak, zawsze należy mieć na uwadze, że w czasie ziemskiego życia człowiek nigdy nie osiągnie swej pełni świętości, która wyraża się w rozwoju miłości. Będzie to dopiero możliwe w chwale nieba – w osiągnięciu widzenia uszczęśliwiającego. Jednak jest możliwe, by chrześcijanin osiągnął pewną jej pełnię. Tutaj jako jedni z pierwszych w nauczaniu posoborowym autorzy wprowadzają do polskiej teologii duchowości mistykę na tak szeroką skalę. Dlatego nauczają, iż szczytem życia chrześcijańskiego jest zjednoczenie mistyczne, gdzie następuje rozwój miłości „aż do granic jej możliwości”. Najgłębszą formą tegoż zjednoczenia jest zjednoczenie przekształcające, czyli małżeństwo duchowe. Charakteryzuje się ono trwałym związkiem między Bogiem i człowiekiem, gdzie następuje wzajemne obdarowanie się sobą, oparte na najwyższych stopniach miłości. Władze ludzkie zostają poddane Bożemu działaniu, a Bóg usuwa to wszystko, co sprzeciwia się Jego woli. Następuje, w pewnym sensie, „przemiana” w Boga, nie na zasadzie niszczenia ludzkiej natury, ale jedności miłości z Bogiem przez Jezusa Chrystusa w Duchu Świętym.

Warto dodać, że ks. A. Zelek bardzo dobrze analizuje liczne definicje mistyki podane przez autorów. Definicje mistyki ks. A. Słomkowskiego i ks. E. Werona, próbujące określić, czym jest stan mistyczny, uwypuklają przede wszystkim liczne jego aspekty. I tak, jedne definicje kładą nacisk na poznanie, inne na miłość, kolejne akcentują działanie Boga w duszy i rolę darów Ducha Świętego, jeszcze inne podkreślają zjednoczenie z Bogiem przez łaskę lub kontemplację. Według kolejnych określeń na pierwsze miejsce wysuwana jest świadomość, że Bóg żyje w duszy, a dusza w Nim lub też kładziony jest nacisk na modlitwę i w pewnym stopniu nawet samo zjednoczenie mistyczne jest utożsamiane z modlitwą kontemplacyjną. Już z tych określeń można dostrzec, iż podawane poglądy stanowią novum na gruncie polskiej teologii duchowości, gdyż założyciele jako pierwsi udostępniili w polskiej literaturze przedmiotu najnowsze wyniki badań dotyczące nauki mistyki. Ponadto, co jest istotne, autorzy nie tylko przybliżali polskiemu czytelnikowi omawiane zagadnienia, ale również podawali własne propozycje odnośnie do omawianych zagadnień.

W badaniach ks. A. Zelka bardzo cenne jest także wyodrębnienie w nauczaniu ks. A. Słomkowskiego, strony teologicznej i psychologicznej stanu

mistycznego. Choć w rzeczywistości bardzo często obydwie strony się pokrywają, to jednak rozgraniczenie to pozwala jasno uchwycić jak ważnym wyrazem świętości jest zjednoczenie mistyczne. Stronę teologiczną tworzy prawda o działaniu Ducha Świętego, o zamieszkaniu w duszy człowieka Trójcy Świętej, o łasce uświęcającej. Natomiast stronę psychologiczną wyrażają dwa podstawowe elementy: pewna bierność człowieka, czyli jego uległość wobec Bóżego działania oraz doświadczalne poznanie Boga lub też „odczucie Boga” dokonujące się na płaszczyźnie miłości.

Doniosłe jest również podkreślenie przez Ks. A. Zelka, iż założyciele zaznaczając potrzebę zaangażowania się człowieka w realizację powołania do świętości wskazują, by angażował się cały człowiek - zarówno w wymiarze fizycznym, jak i duchowym. Wynika to przede wszystkim z faktu, podkreślają twórcy Instytutu po dogłębnym przebadaniu nauki Magisterium Kościoła i myśli teologicznej wielu wybitnych autorów, iż człowieka konstytuuje ciało i dusza. Stwórca dzięki temu, że „tchnął w człowieka duszę”, dał mu jakby coś z siebie. Podstawową cechą tegoż tchnienia jest to, iż Bóg bezpośrednio stworzył duszę człowieka i dlatego „element boski” jest w człowieku i z tego względu jawi się wielka, i niepodważalna godność człowieka. Także i ciało – podkreśla zwłaszcza ks. E. Weron - posiada znamię świętości, ponieważ jest ono ukształtowane przez Króla Wszechświata, który tchnął pierwiastek życia, a przez to uczynił z ciała mieszkanie i narzędzie duszy, jak również nadał mu zaszczytny tytuł świątyni samego Boga. Poglądy te są istotnym przypomnieniem, iż cała osoba jest skierowana ku Bogu, czyli wezwana do rozwoju swej świętości, gdzie nieodzowne jest ujmowanie człowieka jako nierozdzielnej jedności, którą konstytuuje właśnie element cielesny i duchowy. Poważnym błędem byłoby oczywiście przeciwstawianie sobie tych elementów, czy też niedocenywanie, bądź przewartościowanie któregoś z nich.

Ks. A. Zelek po mistrzowsku wydobywa elementy nowatorskie w piśmiennictwie autorów. Nowatorskim i bardzo wyczerpującym jawi się więc ujęcie kierownictwa duchowego. Na szczególną uwagę zasługuje całościowe i niezmiennie szerokie przedstawienie tegoż zagadnienia, zwłaszcza przez ks. A. Słomkowskiego i ks. E. Werona. Wynika to m.in. z faktu, iż autorzy powołując do istnienia PSŻW, jako jeden z celów tejże placówki widzieli przygotowanie kompetentnych kierowników duchowych. Ciekawym i na wskroś pionierskim jest także nauka ks. E. Werona odnośnie do kierownictwa dusz mistycznych i kierownictwa listowego. Autor podaje konkretne wskazania i przestrogi dotyczące omawianego zagadnienia. Jest to szczególnie cenne, gdyż opiera się na uznanych autorytetach z zakresu mistyki.

Wielką zaletą pracy jest odnalezienie w doktrynie omawianych autorów ich spojrzenia na chrześcijański wymiar ascezy w procesie uświęcania człowieka. Prócz dogłębnego ukazania pojęcia, sensu ascezy, jak również roli ideałów w podejmowanych wysiłkach ascetycznych w kontekście całego życia

duchowego, ks. A. Słomkowski przedstawił psychologiczny wymiar wysiłków ascetycznych. W niezwykle dokładny i kompetentny sposób umiejętnie ukazał pewne powiązania życia duchowego i należycie rozumianej psychologii. Autor, odrzucając niewłaściwe ujęcie ascezy chrześcijańskiej, powołując się przy tym na licznych teologów, przedstawił nieodzowność podejmowania właściwych wysiłków ascetycznych.

Ważną rzeczą w rozprawie ks. Zelka jest podkreślenie przez autorów powinności pracy na drodze do świętości. Sednem tegoż zagadnienia jest powiązanie pracy z cnotami teologicznymi. Także dobrze wykonywana praca – w różnych jej wymiarach – stając się modlitwą, bądź przyczyniając się do jej rozwoju, jest rzeczywistością wiodącą człowieka ku rozwojowi życia duchowego. Zagadnienia te jawią się jako szczególnie ważne w obecnych czasach, gdzie wykonywanie pracy zawodowej może być jedynie pewnym przywilejem.

Interesujące jest także podkreślanie przez ks. A. Zelka poglądów, iż ważnym środkiem na drodze ku świętości jest apostołstwo. Według E. Werona, chrześcijanin coraz bardziej poznający i kochający Chrystusa, czyli zmierzający ku coraz głębszemu z Nim zjednoczeniu, niejako „musi” być apostołem. Powszechność tego powołania, bez względu na stan życia czy na posiadane środki, jest czymś nieodzownym, by prawdziwa i pełna świętość mogła coraz owocniej rozwijać się.

Kończąc, należy wyraźnie podkreślić, że nauczanie ks. A. Słomkowskiego, o. B. Przybylskiego, ks. E. Werona na temat świętości chrześcijanina stanowi niewątpliwie duży wkład w teologię życia duchowego. Warto dodać, że – po pierwsze - autorzy nie tylko pisali o świętości, ale swoim życiem świadczyli o prawdziwości podawanych poglądów, służąc Bogu, Kościołowi i tym osobom, które Bóg stawiał na ich drodze. Po drugie, przedstawiona doktryna na temat świętości, oparta na oficjalnej, wielowiekowej nauce Kościoła, zwłaszcza Vaticanum II, jawi się jako konieczność do zagłębiania się w niej. Po trzecie, omawiana problematyka może być przewodnikiem, zwłaszcza dla wykładowców i studentów różnych dyscyplin teologicznych, jak również dla formatorów życia kapłańskiego i konsekrowanego, kierowników duchowych laikatu, ponieważ tworzy całościową koncepcję świętości człowieka (s. 353).

Jak wyżej pisze ks. A. Zelek, praca niniejsza stanowi znakomite kompendium wiedzy na temat świętości, zawsze aktualnej w życiu chrześcijanina. Jest to zatem praca pionierska na gruncie polskiej teologii duchowości o charakterze źródłowym i twórczym. Oryginalność tych badań polega na tym, iż Autor bardzo dobrze wydobył naukę każdego teologa, jednocześnie ukazując zbieżność nauczania oraz różnice w zakresie ujmowanych zagadnień.

*Ks. Stanisław Urbański*